פֿורים נומער

NEW YORKER WOCHENBLAT

16 זייטן

16־טער יאָרגאַנג ניו־יאָרקער

וואָכנבלאַט

Vol. XVI, No. 393, February 24, 1950

פרייטאָג, 24־טער פעברואר, 1950

אין דעם נומער
באַטייליגן זיך
יצחק ליבמאַן
וואָלף גליקסמאַן
מאיר טויבענהויז
ח. גאָלדבערג
אפרים טויבענהויז
יצחק האָראָוויץ
יענטע סערדאַצקי
ש. טענענבוים
דר. ב. דניאל
יצחק רימון
מ. ירדני
יעקב סופר
בען בוש
ס. מאַכלין

יצחק ליבמאַן

די אידישע פרעסע — הינטער צי אין זייט פון מדינת ישראל

(פֿון דער סעריע: „קאָפּיטלען פֿון דער וואָך")

א

די לעצטע וואָכן פון אָנהויב יאָר 1950 איז מיר אויסגע־קומען צו לייענען פּולוועראַרטיקלען אין היגן „מאָרגן זשורנאַל", געליפערט פון אַן אַרונטערגעזעצטן רעדאַקטאָר און איצטיקן קאָרעס־פּאָנדענט פון דער נעמלעכער צייטונג. די פּולוועראַרטיקלען האָבן באַמבע־מעסיק, אויפגעריסן ניט איין הויז פון מחנה ישראל אין אַמע־ריקע. נעריוון זיינען געווארן אָנגעשפּאַנט, אַלאַרם האָט געגומען די לופט פֿאַרהילכן, און אָט־אָט, עס צעפּלאַקערט זיך שיר־ניט אַ ברודער־קריג אין אַמעריקאַנישן אידנטום, אַ קריג וואָס וואָלט זיך, לאָגישער־ווייז, אַריבערגעטראָגן איבער די גרענעצן פון אונזער ציטעריקער מלוכה, און וואָלט, חלילה, צעפּולווערט די נאָך־ניט־טיף־גענוג באַ־פעסטיקטע מדינה ביז צו אירע גרונטן.

מיט אָט־דער פֿאַרזאָרגונג מיינער איז מיר די טעג אויסגעקומען צו טיילן זיך מיט איינעם פון די אָנגעזעענסטע זשורנאַליסטן דאָ אין לאַנד, מיט איינעם וועמען מען האָט, אפשר, געקענט פֿאַרדעכטיקן צו גיין אין אָט־דער דעליקאַטער קאָנטרעווערסיע אין ריטם פון פּאָ־ליטיש־פֿארמאַליסטישן רעליגיעזן דרך. און ווי אָנגענעם איבערראַשט בין איך געוואָרן וועגן ער האָט, מיט איין זאַץ, דראַמאַטיזירט זיין שטע־לונג אין אַ פּראָגע וואָס האָט, ווי געזאָגט, די לעצטע וואָכן, באַשוועדט דעם אומקריין פון דער מלוכה־מאַשינעריע אונזערער, האָט געדראָט מיט אַ קריזיס דעם ישראלישן קאָביעט און שיר ניט פאַרוואָאַנדלט דאָס גאַנצע לאַנד אין אַ שלאַכטפעלד פון ברודער קעגן ברודער.

— צוליב אַ פּאָר אונטערגעשאָרענע פּיאות פון אַ תימנער אינגל וויל עס אָט־די כלומרשט־אַרטאַדאָקסישע צייטונג, דורך דער פּען פון אַ הפקרדיקן זשורנאַליסט, אויפהעצן צו אַ בירגער־קריג אין ישראל?!

ב

און אויב אַזאַ אין אידישער טראַדיציע פאַרוואָרצלטער שרייבער — חוץ זיינע אָנדערע מעלות, פלוסן און קרעדיטן — קען זיך אַזוי אויפטרייסלענדיק אויפרעגן ביים אָנריר פון אָט־דעם וואונדיקן פונקט, איז שוין די העכסטע צייט, טראַכט איך זיך, צו עקזאַמינירן, אין פּו־לער שנידיקייט, די ראָלע פון דער אידישער פּרעסע אין אַמעריקע אין איר שייכות צו דער אידישער מדינה.

מיין באַשיידענער פעדער איז שוין ניט איינמאָל אויסגעקומען צו קאָמענטירן וועגן דער מלוכה־אונטערוועגנס, ווי עס שטעלט מיט זיך פאַר די אידישע וועלט־פּרעסע. קיין וויכטיקע געשעעניש האָט אין דער מאָדערנער אידישער היסטאָריע צום לעבן ניט געקענט קומען אָן דעם שאָפּערישן צוריר פון דער אידישער פּען. אָבער קיין אי־נערלעכע צעשטערונג און צעפּרעסונג אין אידישן לעבן, אין דער מאָדערנער אידישער היסטאָריע, האָט פונקט אָזוי ניט געקענט צע־ווערימען און צעניכטן די פולע מיט־מי־געשאַפּענע בנינים, פּיזישע און געזעלשאַפּטלעכע, אַן דעם גיפטיקן צוריר פון דער נעמלעכער אידישער פּעדער. די אידישע פּרעסע האָט וויייט ניט די קלענסטע ראָליע געשפּילט ביים דערוועקן, דערוועלבן און אויפטורעמען די אידישע מדינה. זי קען, אָבער, גלייכצייטיק פאַרוואָאַנדלט ווערן אין אַ געפערלעכער וואָפע קעגן אָט־דער אייגענער מדינה. און וועגן דעם רייסט זיך איצט אַ וואָרט צום אויסדרוק.

ג

אין זיין אומגיי אויף דער וועלט, האָט דער איד קיין שפּרינקעלע ניט געטאָרט לאָזן פאַלן אויף זיין אויסערלעכן לבוש, און האָט זיך אויך שטענדיק געמוזט לייטערן פון אינערלעכע פּגימות און נסיונות. פון דער הויך האָט אויף אים אַראָפּגעקוקט דאָס אַל־זעוודיקע אויג פון דעם מלך מלכי המלכים, דער יודע מחשבות, און פון דער נידער האָט צו אים אַרויפּגעקוקט די תרח׳שע געשטאַלט פון דעם חם און פון דעם געצנדינער.

אין די לעצטע דריי־פיר דעקאָדעס האָט די אידישע פּרעסע אי־בערגענומען, אין אַ גרויסער מאָס, די שליחות פון די מוסר־ספּרים, צו העלפן דעם אידן פורעמען זיין גייסטיק פּנים, ער זאָל קענען זיין אַ נר און אַ נס לעמים, און אַז אַלץ וואָס טראָגט אויף זיך דעם חותם פון אידישער שאַפערישקייט זאָל זעגלען אונטער דער פאָן פון אי־דישער פּרעסענזיע. על אחת כמה וכמה דער קוים־דערלעבטער אי־דישער שטאָט.

און — ווי דער איינצלנער איד אין זיין הנהגה, אָזוי מוז וועג־וויייזעריש זיך נוהג זיין די מדינה אונזערע. און די פּרעסע, די אידי־שע, מוז אויך דאָ שטיין הינטער דעם שטאָט אין זיין פאַראויסגייע־רישקייט.

עס איז צום גליק פון דער אידישער רעפּובליק וואָס דער שרביט המלוכה געפינט זיך אין קאָפּ פון דעם. אַחריותפולן ליבעראַל־באַזינטן דענקער חיים וויייצמאַן. און עס איז צום מזל פון דער יונגער מדינה וואָס די נעטעראַנען פון חלוציות און פון פּריידיקער אַרבעט שטייען מיט זייערע מוסקולן הינטער דעם אַרבעטער־שטאָט. „בשוב ה׳ את שיבת ציון היינו כחולמים". און, ס׳איז גאָט־צו־דאַנקען, וואָס ביים איצטיקן שיבת ציון זיינען די אויגן פון די חולמים ניט אינגאַנצן געווען גע־וועגדט צו די הימלען, נאָר זיי זיינען אויך געווען ריכטעוודיק אַרום דעם באַדן וואָס אונטער זייערע פיס.

אין זייער אָנגעשפּיצטער וואַכאַמקייט האָבן די אויסגעפּרובירטע לייבאַריטן די ערשטע דערזען די „אַלטעלאַנד" אויפן האָריזאָנט פון אידישער רעגעסאַנס, און האָבן, אַזוי אַרום, געראָטעוועט די עופהלע־מדינה פון פאַשיסטישער צעפּולווערונג, פונקט ווי דער עלאַסטישער בן־גוריון לאָזט איצט די רעליגיעזע מיניסטאָרן אויפשפּילן אַן אויס־

יענטע סערדאַצקי

איך האָב געלייענט

(אימפּרעסיע)

איך האָב געלייענט שיינע רחל סעמקאָף־באַדער׳ס צוויי ביכער „אין געראַנגל פון לעבן", וואָס זיינען דערשינען אין איר אייגענעם פֿאַרלאַג מיט עטלעכע חדשים צוריק. וויל איך דאָ גלייך זאָגן, אז איך שרייב ניט קיין קריטיק. דאָס לאָז איך איבער פֿאַר די „חנוטי־מצרים", פֿאַר די ענגע, באַלזאַמירטע, איינגעפונדעוועטע בעלי־חזקה־קריטיקער. זיי האָבן שוין די לאַבאָראַטאָרישע וואָגן און מאָסן: אָזויפיל און אָזויפיל קווינטען פּסיכאָלאָגיע, אָזויפיל און אָזויפיל לויטן קונסט... און אָזוי ווייטער. זיי פֿאַרמאָגן אויך די פּעאיקייט „אַרויסצוהויבן" און ווייזן פֿאַרן לייענער די שוואָכסטע זייטן פון א נאָוועלע און די שוואָכסטע פערזון אין א לידער־בוך. גראָד די שוואָכקייטן לויבן זיי אין הימל אַריין... אָזוי, אז טאָמער האָט עמעצער געראָטענע קויפן א בוך, זאָל אים אָפּנעמען דעם חשק... איך וויל דאָ דערציילן וועגן די צוויי ביכער וווּ א פּשוטער לייענער.

די ביכער זיינען מיר אָנגעקומען אין א שיינעם סוף־זומערדיקן נאָכמיטאָג. איך בין געווען אָנגעטאָן צו גיין אין פֿאַרק אַריין. אויס נייגעריקייט, האָב איך אַראָפּגענומען דעם פּאַפּיר און א קוק געטאָן אויף די ביכער. האָב גלייך געבענטשט די טעכנישע באַזאָרגער פֿאַר דער שיינער אויסגאָבע. האָב געפּפּט און דערזען דעם „געראָנגל", האָב איך געבענטשט דעם פיינעם אַרטיסט לאָלאָ'ן. נאָכדעם האָב איך גענומען לייענען, בענטש איך די פֿאַרפּאַסערין ביז היינט־צו־טאָג און וווּיטער.

אין פֿאַרק בין איך שוין יענעם טאָג ניט געגאַנגען. אויפן אָנדערן טאָג — אויך ניט. האָב ביידע טעג, ביז שפּעט אין דער נאָכט, זיך ניט געקענט אָפּרייסן פון די ביכער. געלייענט פון טאָוול ביז טאָוול, איינמאָל, און נאָכאָמאָל. אָפילו איצט, מאָנאַטן שפּעטער, קוק איך אַריין אין די ביכער, און האָב דעם זעלביקן פֿאַרגעניגן.

די ביכער — 44 קלענערע און גרעסערע נאָוועלן — אַנטהאַלטן גאָר ניט פון יענעם הייסן שטאָף וואָס פֿאַנגען דעם לייענער, ניטאָ דאָרט קיין עראָטיק, קיין ליידנשאַפֿטלעכע שילדערונגען, קיין ברע־נענדיקע ראָמאַנסן, קיין פּיקאַנטקייטן. אָפילו ניטאָ דאָרט קיין „שערלאָק האָלמס"־מיסטעריעס, וואָס די „חנוטי־מצרים" פֿאַרבייטן דאָס אויף מיסטיציזם, זוען זיי קריטיקירן אַן אייגענעם...

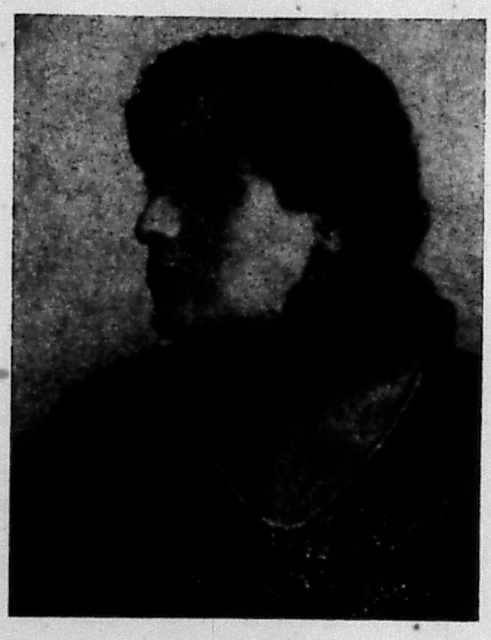
מיט וואָס זשע צויבערן פֿאַרט די ביכער? קודם, מיט דער ריי־נער ליבשאַפט וואָס וואַרעמט אַרויס פון יעדעס וואָרט — דער מאָמעס ליבשאַפט וואָס איז אייביק, הייליק און וואָס איז איבערן לעבן ווי א גאָלדענער שלייער פֿאַרשפּרייט.

די מאָמעס, אין אירע דערציילונגען, האָבן צו אָכט קינדער און אָלע ווערן געוואָרעמט מיט דער זעלביקער שפּעדיקער מאָס ליבשאַפט. אַנדערע פון די מאָמעס ווערן אויפגעלייזט אין זאָרג פֿאַרן געמאַכט פון די קינדער: איין מאָמע שטייט אין קאָלטן טאָג אין דרויסן ביים טיר מיט א סוועטער אין האַנט און בעט זיך ביי דער טאָכטער, וואָס האָלט ביים אויעקגיין, זי זאָל עס אַנטאָן אונטערן מאַנטל. די טאָכטער וויל ניט. אָזוי זיך דינגענדיק, פֿאַרקילט זיך די מאָמע, ווערט קראַנק און שטאַרבט.

נאָך א מאָמע, א סאָדע־סטענד־קיפּערין, א פֿאַרמאָטערטע פון עטלעכע קינדער האָבן און האָדעוועט, פון שווערער פרנסה. זי דער־ווייסט זיך, אז איר סקול־אינגל לויפט אין א געוועט. דאָס אינגל האָט א שוואַך האַרץ. ער טאָר ניט לויפן, לויפט זי אים אָפהאָלטן. דעם „סטענד" געלאָזט אויף הפקר, דעם פֿאַרטוך ניט אויסגעטאָן, ער פֿלאַנטערט זיך אונטער די פיס, און זי לויפט. זי קומט אין „רינג", פונקט ווען דאָס געלאָף הויבט אָן. דאָס אינגל דערזעט זי, ער ווייסט, אז זי וועט אים שטערן, לאָזט ער זיך אָוועק אין גאָלאָפ. ער — אינע־וויניק, זי פון דער דרויסן־זייט. ביידע לויפן... זי, געטריבן פון מא־מעשער זאָרג און ליבשאַפט, איז אריינגעלאָפן די ערשטע...

א דריטע מאָמע האָדעוועט אָכט קינדער; אין ניט און ענגשאַפט. מען וואוינט אין די „בעק" פון א סטאָרקע וואו דער טאָטע, דער מאָן, אַרבעט לאָנגע שעהן. עטלעכע קינדער שלאָפן אויף איין געלעגער. די מאָמע איז אויסגעמאָטערט, די קינדער אָבער זיינען אָלע געזונטע.

שיינע, דער „פּעטינקער יודי" דער קלענסטער און דער „שיינער פרינץ" משה — דער עלטסטער. אין א געוויסן שבת־נאָכט איז משהס חתונה. אין הויז ווערט געראָמער. אָבער אויף מאָרגן, זונטיק פרי, הויבט זיך אָן א „יום־כיפור" אין הויז: די מאָמע וויינט: „א פרעמדער שוואַרץ־יאָר האָט צוגענומען איר אוצר"... אָלע אין הויז זיינען או־מעטיק, דערשלאָגן. אָבער די שרייבערין לאָזט ניט דעם „קינד" גלייך אַרייַנזינקען אין זיין עגאָאיסטישן גליק, מסתמא שפּעטער ווען אים

שיינע רחל סעמקאָף־באַדער

זיין אייגענער לעבן אָוועקטראָגן. דערווייטערן. אָבער איצט? עס טוט א פּראָל אויף די טיר און דער „אוצר" שפּאַנט אַריין... זיך פֿאַרבענקט נאָך די פֿאַרקילטע פיש פון זונטיקדיקן פרישטיק... נאָר דאָס כריין צום פיש איז צו שטאַרק... עס גיסן זיך אים טרערן...

אין עטלעכע דערציילונגען באָווייזט די שרייבערין דעם לעצטן אידישן חורבן, דאָס אויסראָטונג. ווי א מצבה שטעלט זי אויף די דע־רינערונגען איבער די שטעט און שטעטלעך וואו זי איז געבוירן און וואו עס איז איר אויסגעקומען צו פֿאַרברענגען א געוויסע צייט. זי „דעליווערט" א גרויסאַרטיק בילד פון דער שטאָט גראָדנע, די גאָסן, די הייזער, די אינסטיטוציעס, די אַלערליי קלאָסן מענטשן מיט זייער קליידונג, שפּראַך, געדאַנקען און אידעאַלן. עס פעלן ניט קיין נאָטור־מאָלעריין. און אָזוי אויך די אָנדערע שטעטלעך.

דאָס מערקווירדיקסטע אָבער זיינען אירע „יחידים" פון די שטעטלעך, די אינציקע טיפּן: גראָדנע האָט א „מאָמען" וואָס מען רופט, סאָניע. א ניט רייכע פרוי פון פאָלק. איר נאָנץ פֿאַרדינסט און וויפיל זי קען נאָר צוזאַמענקריגן פֿאַרטוט זי אויף העלפן די וואָס זיינען אין נויט. איז איינמאָל, אין אַן ערב פּסח, געקומען צו דער „מאָמע" סאָניען אַן אַרעמע אַלמנה מיט דריי קינדער. פון אַן אָנדער שטעטל געקומען. עס איז שפּעט. ניטאָ אין הויז נאָך קיין מצבה, פון אָנדערע זאָכן איז אָפּגעראַטן. סאָניע הויבט אַן אָרומלויפן איבערן שטאָט. פון איין „יאָזדע" קומט זי מיט וויין און מיט פרוכט. זי דער־לאָנגט עס דער פרוי. אָבער יענע צאָפּלט זיך נאָך מצה... פון נאָך א גאַנג ברענגט זי פיש, פלייש, אייער אָבן די פרוי איז אָלץ אין טויט־שרעק וועגן מצה... „מצה, דערקלערט סאָניע, איז צייט די לעצטע מינוט. מענטשן זיינען נאָך ניט קיין מלאכים; אַן די „לוקסוס"־עסן־וואַרג וועט מען לאָזן די אַרעמקייט פּסחן אָבער אַן מצה — דאָס ניט!"

די שטאָט לידע האָט א „גענעראַל ראָכמאַנאָוו". א שיינער איד, א גבר, מיט א שוורען דעמבענעם שטעקן. ער איז דער „טאָטע" פון די יתומים־אינגלעך אין לידע. די שרייבערין ווייזט דעם אופן ווי אזוי ער פירט אַן מיט זיין צדקה־אַרבעט. צדקה־טוער איבער דער וועלט

וואָלטן געמעגט אַנגעמען די פֿאַרמע...

און אַזוי נאָך און נאָך „יחידים" פון די שטעטלעך, קיינער פון זיי איז ניט קיין „מאַטקע גנב", קיין „יאַנקל שאַבשאָוויטש". צו וואָס נעמען שטיקער ווילד־פלייש פון אידישן לעבן און זוכן ביי זיי דעם גוטן אָדער? אַז עס זיינען דאָ אַזוי פיל גוטע, ריינע אידעאַליסטישע אידן!

די יחידים־טיפּן ליכטיקן אויך אַרויס פון אירע אַמעריקאַנער דערציילונגען. דער „ער" פון זיין שטעטל, אַ איד וואָס האָט אַ ניט גרויסן שאָפּ. ער איז ניט צו־רייך. איז אַ גרויסער בעל־צדקה. ער שרייבט טשעקלעך פאַר אַמעריקאַנער אינסטיטוציעס און יחידים. דאָס טוט ער מער ווי אַ פליכט: „אַמעריקע! פֿלעגטי בלאָפּס"... זיין האַרץ און נשמה, זיין לעצטן אָפּגעשפּאַרטן טאָלער לייגט ער אַריין אין זיין היימיש שטעטל. דאָרט זיינען ניטאָ קיין בלאָפּס! דער אַרעמאַן איז אַן אַרעמאַן אין זיבן פֿלאָפּס. דאָס אַלטע מיידל ווערט זיצן אויב מען ווערט ניט צושיקן קיין נדן צו קויפן אַ חתן... די חולאים ווילן, חלילה, אויסשטאַרבן פאַר דער צייט „אויב מען ווערט ניט שיקן קיין הילף"...

נאָך אַ יחיד־טיפּ איז דער „וואָס רעדט צו דער וואַנט" (זייט 102, צוויי בוך). אַ פרומער בחור, דערצויגן פון אַ פרומער אידישער מאַמען. אַ שכנה אַ מיידל פאַרליבט זיך אין אים, זיי האָבן חתונה. זי האָפט אים צו „רעפאָרמירן". קומט אַזוי אויס, אַז זיין פרומקייט איז אַן אמתע, אַ ליכטיקע און דאָס ווייבל ווערט פרום אַזוי ווי ער. זיי מאַטערן זיך אין פרנסה. ער פאַרלירט אָפט די „דזשאָבס" צוליב זיין פרומקייט. עס ברענט דער סעזאָן, ער וויל זיך ניט אונטערגעבן צו אַרבעטן שבת, וואַרפט מען אים פון שאָפּ.

זיין לעצטער „דזשאָב" איז ביי אַ רייכער פירמע פון זיידנשטאָף. דער חויפּט באָלעבאָס קומט זעלטן אין געשעפט אַריין. פאָסירט, אַז ער קומט און „כאָפּט" דעם אַרבעטער ווי ער שטייט און רעדט צו דער וואַנט, — ער דאָוונט מנחה... אָלע זיינען זיכער, אַז ער איז „אָפּגאַקאָכט", אָבער ניט די שרייבערין. דער באָלעבאָס דערהויבט אים נאָך צו אַ העכערער שטעלע. אַן אָסימילירטער איד, דער באָלעבאָס... אפשר האָט אויפגעוואַכט אין זיין האַרץ דאָס פונק אידישקייט? — — —

דער דריטער יחיד איז אַ איד מיט גרויסן פיזישן און גייסטיקן כוח. זיין גייסט קלערט אויס דערפינדונגען. דעם אמתן קינסטלער פעלט אָלע מאָל דער ביזנעס־חוש... נאָרט מען אים אויס. ווערן מענטשן ריין, און ער אַרבעט שווער, אויסצוהאָלטן ווייב און קינדער. איין דערפינדונג נאָך דער אַנדערער, איין מאַטעריעלער דורכפאַל נאָכן אַנדערן, אפשר פרייט זיך דער „קינסטלער" אין אים: „אָבי זיינע אידיישן זיינען גקומען צום לעבן"... ער טרייסט זיינע אייגענע: „ביז זיבעציק יאָר איז נאָך צייט. עס ווילן נאָך זיין מאַטעריעלע דערפאָלגן אויך"...

די זיבעציק זיינען אַנגעקומען. עס האָבן זיך געענדיקט ביידערליי דערפאָלגן. דער „גול" ביים זיבן איז געוואָרן גרעסער און גרעסער, דאָס שטיק קאָכיקע לעבן איז געוואָרן איין גרויסער גאַרנישט. בלאַנק! ער דערקענט ניט די אייגענע, דאָס ווייב גייט אַרום אים ווי אַרום אַן אינוואַליד. אָבער ביי דער שרייבערין איז ניטאָ אַזאָ זאַך ווי אַן אַבסאָלוטער גול; יעדער טראָפן לעבן מוז טראָגן גייסט אין זיך. האָט דער איד אַ זון וואָס פלעגט אים אָפּמאָל, קליינערהייט, העלפן זינגען זמירות. קומט איצט דער זון צום טאַטן און זינגט פאַר אים. ווערט אויס „גול", דער אַלטער זינגט מיט; ווערט אויפגעלעבט, און אַז דער זון שווייגט אַ ווייל, בעט ער זיך „נאָך, נאָך"!

פאַראָן אין די צוויי ביכער אַן אַ צאָל טיפּן, בילדער, סיטואַציעס. אָלץ איז אָנגעשריבן ריין, מיט מאָס, מיט האַרציקייט, מיט ליבע און באַציאונג צו די פּערזאָנען. וועגן די צוויי ביכער וואָלט מען גקענט אַנשרייבן נאָך צוויי ביכער. אין די שפּעטערדיקע יאָרן וועלן דאָס שרייבער טאָן. דאָס מאָל וועט זיין גענוג פאַר מיין „וויינקל" אין דעם ריינעם, אידעאַלן „וואָכנבלאַט", וואו חבר יצחק ליבמאַן, דער רעדאַקטאָר און אַרויסגעבער, גיט מיר אַזוי בריטהאַרציק אַ פּלאַץ.

ביי אַ צווייטער גלעגנהייט וועל איך דערציילן וועגן דער פאַרפאַסערין פון „גערענגל פון לעבן". איר פערזענלעכער גערענגל מיטן לעבן, איז אויך ניט וויניק אינטערעסאַנט.

ש. טענענבוים

מיניאַטורן

נביא און פובליקום

איך בין היינט געגאַנגען דורך ניין און פופציקסטע גאַס. איך בין געבליבן שטיין אויף קאָלומבוס פלייס. גרופּעס מענטשן זיינען געשטאַנען און דיסקוטירט. איך האָב באַטראַכט די מענטשן. עס איז דער אייביקער המון — פון ירושלים. פון אַטען. פון פענקיען. פון מצרים. פון רוים. פון לאַנדאָן און פון פּאַריז. דאָס אייביקע פּעבל. מיר דאַכט זיך דאָס פּעבל איז קיינמאָל נישט געשטאַרבן. אַז עס שטייט דאָ זינט די צייטן פון דעם נאַזאַרענער; זינט די צייטן פון ירמיהו, ישעיהו, יחזקאל און עמוס. זינט די צייטן פון יוליוס צעזאַר און אָקטאַוויאַן. אמת, עס זיינען דורכגעריסן אינעווייניק אַ סך ערד טויזנט שטורעם־קאַוואַלקאַדעס. טויזנט האָגלען און שניי־יאָר און פייערדיקע אַרמייען. אָבער מענטש האָט פאַרגעסן צו גיין זיך לעגן אינם טויטן־בעט — אין זיין קבר. דו האָסט די דאָזיקע מענטשן געזען אויף אַלע מערק־פלעצער פון דער געשיכטע. עס איז דער אייביקער המון וואָס פירט וויכוחים. וואָס דערהויבט העלדן. וואָס אָפּלאָדירט און שילט ביים אַראָפאָקן די קעפּ פון זיינע ערשט־נעכטיקע אידאָלן. וואָס שרייט ווילד ביי קאַראַנאַצייעס און וואָס שימפּט ביטער די עקזעקוטירטע, וואָס זיי האָבן ערשט נעכטן געקרוינט און ביזן הימל געהויבן.

עס איז דער המון פון די קריי־צוגן, פון דער שפּאַנישער אינקווי־זיציע, פון די מיטלאַלטערלעכע מלחמות, פון די הוסיטישע קריגן, פון עקספּעדיציעס איבער וויייטע ימים, פון אָוואַנטיוריסטישע קאַמפּאַניעס און בלוטיקע גשלעגן. דער המון פון געדונגענע קריגער, פון שלאַכטן און מלחמות אויף יבשה און אויף די אָקעאַנען. פון רייזעס אין וויייטע לענדער און פון רעליגיעזע שטרייטן. דער אייביקער המון, וואָס דו האָסט געזען אין די צייטן פון דער גרויסער פראַנצויזישער רעוואָלוציע, וואָס האָט היסטעריש געריסן שטיקער זייד פון דער געשטאַלטונג גרעפּין, וואָס האָט אונטערן גילאָטינע־מעסער געלאָזט ליגן איר וואונדערלעך־געלאָקטן, קלוגן קאָפּ.

אַנטקעגן אַ איד וואָס פּרידיקט קריסטנטום שטייט אַ יונגע שפּאַניערין. אַן אָטאָמיסטקע. אירע אויגן זיינען פון שוואַרצן פייער. איר יעדער וואָרט — מוזיק, גראַציע. אירע געדאַנקען — געצענדי־נערישע. אירע זשעסטן — הערלישע. זי האָט פיינט דעם בלייכן איד וואָס רעדט אַזוי אַנטשלאָסן וועגן דעם סטאַלער־יונג פון נאַזאַרעט. איז דער איד בלינד? אויף אַ מאָדנעם אופן קוקט ער צו די שטערן, ווי זיי וואָלטן זיין פאַרגרעסערט־גלעזער אין הימל אַריין. און מיט וועל־כער רואיקייט רעדט ער וועגן דעם „משיח". און עס איז ווי ער וואָלט זיין דער עוואַנגעליסיער לאַזאַרוס, וואָס איז נאָך דריי מעת־לעת זיין באַגראָבן טויטערהייט אין דר'ערד, אויפגעשטאַנען תחית המתים, און וועלכער צושמעטערט איצט מיט רייד די פֿאַלאַצן און די טעמפּלען פון דער רוימישער אימפּעריע. ער שטייט קאַלט אַנטקעגן דער שפּאַ־ניערין. און ווי מאָדנע פאַרקערט זיינען איצט די ראָלן: אַמאָל האָט דער זעלביקער איד געברענט אויפן שייטערהויפן, אין נאָמען פון דעם „אידישן קנעכט". און זי, די רייצנדע שפּאַניערין, איז געווען אַ הייליקע קריסטין. און איבער אירע פולע בריסט האָט קיל געציטערט אַ גאָלד־צלם. איצט איז זי אַן אַטאַיסטקע, און דער איד רעדט אין נאָמען פון דעם „זון פון גאָט", וועמענס אָנהענגער האָבן אונדז, אונדזערע עלטערן, געשיקט צום שייטערהויפן. און די רייד פון דעם איד פאַלן אויף טויבע אויערן וועגן דעם „קנעכט פון די אידן". מיר דאַכט אַז אידעען נוצן זיך אָפּ, וועלן אָפּגעבאַקירט. די קריסטלעכע רעליגיע איז שוין אַזוי אַלט. אַלט זיינען אַלע רעליגיעס פון דער וועלט. אַלט איז דער מענטש. מיליאָנען יאָרן אַלט. און מיטן מענטש צוזאַמען עלטערן זיך זיינע געטער. זיינע מלאכים. זיינע הייליקע אין הימל און אויף דער ערד. —

און דו קוקסט אין דער נאַכט אויף דעם מאַדנעם פּאַרל, דעם דעם קאָטוילישן איד און די אומגלויביקע, יונגע שפּאַניערין. דער פלאַץ איז פול מיט די שענסטע מיידלעך — הונגעריקע נאָך מאַן. הונגעריקע נאָך נביא. נאָך פּאָעט. נאָך העלד. אַ טייל פרויען — נאָך מיידל, נאָך בולם, נאָך אין דעם זיידענעם קלייד פון יוגנט, וויי אַ בלום אייי־גהילט אין אירע צאַרטע און קאַלירטע פּעטאַלן. אייגענהילט אין אירע רויזנבלעטער. מיידלעך — נאָך ווירגינישע, וועלכע וייסן נאָך נישט וועלכע פּראָזע און און וועלכע פּאָעזיע מאַן שטעלט פאַר. און זיי שטייען פאַר די גרופּן שוואַרץ - מענער, פּעבל־מענער, מיט שטומער שטוינונג. און אַנדערע פרויען, שוין דורכגעלעבטע. אויף זיי שיילט זיך די הויט ווי דער טינק אויף אַלטע הייזער. פרויען, שוין אַליין גרויע ווי מאַן. דעגענעריטע. צעבראָכענע. אָפּגעבלאָקירטע. פאַרזשאַוועטע. און מאַן קוקט זשעדנע אויף די יונגע מיידלעך — ווי מאַן קוקט אויף אַ נאַרטן פון בלומען, גאָלדענע פון זון, פייכטע פון רעגן־טראָפּנס. און עס איז נאָכט. און אויבן, אין דער הויך, ציען די וואָלקנס, שוואַרצע, גרויע, גראָטעסקע — דער